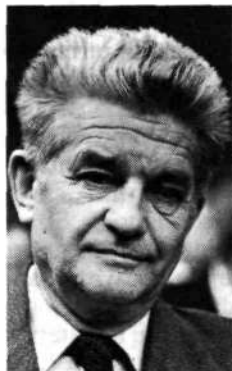

Odločam se za kvaliteto

Franc
Zdravce

Literarni zgodovinar se sooča z besedili, ki so estetske oblike osebnih, neponovljivih duhovnih, čustvenih in domišljijских moči. Ta izrazito osebna besedila izvirajo iz občutij in umevanj življenja in sveta, ki so zdaj bolj idealistična, drugič bolj materialistična. Bivanjska zavest lirskega subjekta ter epske in dramske osebe, po njih pa zavest njihovih tvorcev, se izraža v metaforah, v refleksivnih motivih in dialogih, spremlja jo vrsta čustev, potrjuje se s plemenitimi in demoničnimi odločitvami in dejanji oseb. Umetniška literatura je, skratka, veličastna mnogoterost človeških bitij, njihovih hotenj in duhovnih moči, njihovih zanosov in porazov.

Literatura – seveda tudi »nacionalna« – je torej že po naravi svojih tvorcev pluralistična kulturna stvarnost. V naši nacionalni kulturi imajo svoj nezamenljivi prostor Trubar, Prešeren in Cankar, Pregelj in Prežih, Kajuh in Balantič, Vidmar in Koblar, Kocbek in Kranjec... Mar je katerega od njih moč izločiti iz tega zakonitega prostora in ga podcenjevati, ali pa katerega od vseh tistih, ki so jim bratje po duhu in metafori? Literarni zgodovinar je interpret njihovega dela, torej interpret različnega v skupnem in skupnega v različnem. Pri vsakem išče in mora iskati, kar je duhovno in estetsko kvalitetno in je nacionalno in splošnočloveško kulturno imetje ter med tem občim imetjem in med posameznikom danes in tukaj vzpostavlja kolikor mogoče pristno in tvorno razmerje.

Kolikor mogoče pristno in »objektivno«. Literarni zgodovinar ni nezmisljivi interpret, ni brezosebno bitje, ni »mrtev aparat«, če naj ponovim znano sintagmo. Če se pesnik, dramatik, pripovednik bojuje v besedi s seboj, z bližnjikom, z življenjem, se literarni zgodovinar bojuje tako s posledicami njegovega duhovno-estetskega boja, kakor se mora bojevati tudi sam s seboj. Tudi on čuti in šteje nekaj za vrednoto, kaj drugega spet za ničevost. Ob vseh osebnih določnicah pa ga zavezuje načelo: ne zatajiti vsebinske in oblikovne kvalitete, ne zatajiti umetnine, kajti naj je optimistična ali pesimistična, napisana v klasičnem stilu ali groteskno, v njej utripa želja zaobjeti življenjsko resničnost, zaobjeti jo s pravo in edino besedo tako, da zažari kot iskra, ki več ne ugasne. Prav tako pa tudi nima pravice zamolčati, če zadene na besedo, ki je struparski meč, namesto da bi bila pero, ki sovraži, ker ljubi, in ljubi, /ko sovraži. Ker beseda, ki je zapisana le iz sovraštva, poraja le sovraštvo, pa naj se odeva v še tako bleščečo se formo, ji sovraštva ni mogoče odpustiti.

Vem, da se ukvarjam z ljudmi in njihovimi »predmeti«, ki bi jim pesnik mogel nasloviti enake besede, kot jih je politikom: »Narod vas bo preskušal / kakor vrče lončar: / Ne zvoniš mi, ne poješ, / proč med črepinje, črep!« In tudi vem, da nisem dovolj tenkočuten lončar. Ko pa opazujem umetniško in duhovno kakovost pesmi, novele, romana, drame..., se mi vendarle dozdeva, da vsaj približno ločim ustvarjalca, ki v besedo, v barvo, v zvok in

v kamen kleše svoj obraz, od onega, ki le spretno glumi, slepari in je tujec v umetniških stvarih. Toleranca je bilo načelo renesančnih humanistov, toleranca naj bo načelo tudi današnjega raziskovalca literarne umetnosti: ne vprašujem, kdo si, pač pa vprašujem in si poskušam odgovoriti, koliko tehta tvoja stvaritev. Sem za strpnost –, vendar nisem za tako strpnost, ki sama sebe razvrednoti. Skratka, po svojem predmetu in sam po sebi sem zmotljivi pluralist, in srečen, kadar je moj predmet zlato, in pogostoma nesrečen, kadar ni zlato, ko se sveti.

Slovenski literarni zgodovinar tudi ve, da je njegov »predmet« od Trubarja naprej pomembna nacionalna in zdaj še državna »konstituanta«. Hkrati pa v tej zvezi še prav posebej ve, da snov, ideja, motiv nič ne odločajo o umetniškosti besedila in da o tej odloča le estetska obdelava snovi in motiva. Izkušnja mu še kako potrjuje, da narodno čustvo in misel nista manjvredna snov: osmi sonet Sonetnega venca (kajpada Prešernovega) je estetsko enakovreden četrtemu ali petnajstemu, Duma enakovredna Možu na hribu, romanu Hiša Marije Pomočnice je enakovreden roman Kurent.

Josip Vidmar je kmalu po vojni zapisal, da sta se nacionalni in socialni navdih na Slovenskem izčrpala oziroma se bosta utišala, ker so Slovenci kot narod po letu 1945 v glavnem svobodni, oblikujejo pa se tudi v socialno urejeno družbo. Pa je nastal val koroške literature z občutno nacionalno komponento, podobno se je zgodilo v tržaško-goriški literaturi. Tudi socialni navdih se ni umaknil iz naše literature in se ne bo tudi v prihodnje.

Logika teh razmerij je pač naslednja: Če je nacionalni navdih umetniško in povrh tudi državotvoren vse do današnjega dne, potem tudi poslej ne more odmreti; če je kultura/literatura pripravljala tudi slovensko državo, potem ta že po svojem poreklu ne bo mogla preživeti brez te svoje konstitutive moči. Nacionalna tema in nacionalni navdih bosta na Slovenskem ostala umetniško rodovitna tudi zato, ker sta zgolj prazen up in nevarno slepilo, da se bodo evropski narodi – ne samo balkanski – kdajkoli vzljubili tako, da se bodo pretopili v enega, narodna zavest pa bo potonila v pozabo.

Srečati je tudi malodušne izobražence, ki jih bega moč medijske poplave in so prepričani, da nas bo vesoljni medijski potop prav kmalu požrl. Bolje je, ne se mu upirati, se zatajiti in biti le še apostol planetaristične kulture. Čemu naj se npr. romanopisec še ukvarja z nacionalno obarvano temo, ko je napočilo obdobje vsemogočnega evropejstva in svetovnosti? Oblikuje naj le še eksistenco kot tako, radosti in grozo človeka kot takega brez njegove ožje prostorske in zgodovinske povezave. Napraviti mu je še nadaljnji in poslednji korak: Mar je pametno pisati v slovenščini, ko mora še genialni pesnik čakati stoletje, da ga berejo tudi »Bahači četvero bolj množnih Slave sinov«?

Presegati nacionalno je umetnosti imanentno, zatajevati ga pa ji ni imanentno –, tako torej, kakor zatajevati sebe, poklekati pred tujim, strah pred drugim in drugačnim niso svetovljanstvo. Prav zavoljo osebne identitete, dostojanstva in pokončnosti bodo številni umetniki še naprej vztrajali »na tleh domačih«. Pa tudi zaradi vdane službe svojim pristnim navdihom. Vztrajali pa bodo tudi zato, ker velike cankarske teme tod še niso dokončna preteklost. Prvo smo pravkar opisali: dvom v odpornost slovenske kulture in vsega našega. Nadaljuje se tudi bitka »za narodov blagor«, deloma je čisto socialne vrste, predvsem pa kot samohvalisavo ločevanje na tiste, ki so

narod pripeljali do lastne države, in na tiste, ki so ga pri tem menda zgolj ovirali. Bitka za prvaštvo je tako komična, kakor tekma vaških gasilskih enot, ki se zbegano ženejo, katera bo »prva vodo dala«. Poleg nacionalnega odrešeništva se nadaljuje nazorsko burkaštvo; gre sicer za subjektivno tematiko, vendar se ta na Slovenskem oblači tudi v narodno nošo. In še recimo predpredzadnja cankarska tema: hoditi ovajat na cesarski dvor, da je v »domovini« vse narobe oziroma ne pozabiti na velikega nacionalnega junaka Anastasiusa von Schiwitza, ki zardeva, da je »aus Krain«. Staronova tematika potemtakem spet dviga svoje pošastne glave, in le upati je, da dobi tudi primerne oblikovalce. Le-tem se ni bati, da zaradi staronovega ne bi mogli biti svetovljani in izvirni. Ker se literatura ne more odreči človeku, njegovi revi in veličini, me torej ni strah za vsebinsko in oblikovno bogastvo, kakor ji ga zagotavlja tudi nacionalna tematika.

Tista literarna kritika, ki »usmerja« k čisti literaturi, se s takimi premisleki seveda ne bo strinjala. Sicer pa, koliko zares usmerjevalne, tj. ustvarjalne kritike/ustvarjalnih kritikov smo Slovenci sploh že imeli? Se velika Evropa jih šteje na prste in je pri tem v zadregi. Mogoče se narava preveč poigrava s talentoma, ki se imenujeta umetnik in kritik, ker prvega je bilo povsod in zmerom več, kakor drugega, če seveda ne upoštevamo »kritikov«, ki vselej natančno in imperativno vedo, kako je kaj napraviti, sami pa so naskrivaj tudi že »delali«, pa niso ničesar napravili. Kritika ne more resničnega umetnika niti narediti niti ga voditi, ker umetnik ali si ali nisi, vmes je samo nič, je glumaštvo, modno postavljajstvo, je oportunizem, ali pa umišljeni avantgardizem. In sta še trg in tržnost v dobrem in slabem pomenu.

Da, trg in tržnost – pa slovenska umetniška in znanstvena knjiga! Na Slovenskem ju ne bo dovoljeno prepustiti usodi trga, zlasti ne komercialnim ciljem založnikov, kakor ne bo moč trgu prepustiti tudi druge umetniške dejavnosti. Slovenci si takega razkošja ne bomo mogli privoščiti, če nečemo svojih umetnikov in znanstvenikov poberaćiti, se izločiti iz mednarodnega estetskega in duhovnega občevarja ter potoniti v provincialno samozadostnost. Slovenska država se bo gotovo zavedala, da kultura ne raste samo iz osebne in skupne ustvarjalnosti, ampak tudi iz osebne in skupne potrošnje. Če ne bo skrbela za umetnost in znanost, za njuno popularizacijo, če ne bo imela posluha za poglobljanje človekove zavesti o sebi, bo pač kratkega veka. V slovenščino moramo dobiti vrhunske filozofske, estetske in literarno/umetnostno teoretske knjige (če naj ostanem za svojim plotom) in se nehati košatiti s poljubno prevedenimi citati, včasih tudi iz neadekvatnih prevodov drugih južnoslovanskih jezikov. Slovenščina se mora bogatiti z mednarodno znanstveno terminologijo, vendar ne kot papiga, ki ponavlja tuje glasove, ampak kot jezik, ki si ustvarja lastne enakovredne strokovne izraze povsod tam in tedaj, kjer in kadar njihova internacionalnost ni obvezna. Skratka, Republika Slovenija mora radikalni individualistični obrazec »država sem jaz« spremeniti v obrazec »kultura sem jaz« ali natančneje: kot državo me merite po skrbi za svobodno kulturno ustvarjalnost posameznika in celote, po skrbi za to najvišjo »pravico človeka«. Če narod vzdržuje državne uradnike in župane, naj vzdržuje še umetnike in znanstvenike, ki njegove identitete ne varujejo nič manj, kakor jo varujejo državniki in gospodarstveniki. Ne, kulture gmotno ne bo mogoče denacionalizirati –, za slovensko gotovo ne bo hotel skrbeti noben sosednji narod.

Kar pa zadeva naše ustvarjalce na tujem, naše Galluse, Miklošiče, Plečnike, Adamiče –: obžalujem, da jih nimamo še več, saj bi potem nemara tudi Prešerne in druge mnogo prej brali in navajali v »večjih« jeziki.

Tukaj se lahko vrnem k urednikovi dragoceni iztočnici in spodbudi za razmišljanje o pluralnosti in o izločanju, in končam z besedami, ki same silijo v sklepno misel: Odločam se za kvaliteto, za estetsko/etično in znanstveno kvaliteto, za vsako ustvarjalno delo, ker samo takšno zagotavlja Slovencem in drugim evropskim narodom bližnjo in daljno prihodnost.

Lojze
Kovačič

Trenutek

Mislim, da je ta šopek samo cvetočih anketnih vprašajev: ??????, pognal v nenavadnih razmerah naše nadvse goste duhovno – ustvarjalne klime. C. Jung se je iz podobne duhovne prenasajenosti (in nenehnega satiričnega zasmehovanja vsakršnega ustvarjalnega dejanja) v svojem rodnem Baslu rešil tako, da se je preselil v trgovsko – poslovni Zürich; tam je, v ustvarjalno redkejšem ozračju ob Züriskem

jezeru zgradil svoj znameniti stolp, pisal, raziskoval, utemeljil svojo družino ipd. Mnogi pri nas so se iz neznosne kompresije tehnik, idej, platform, nivojev, smeri, rešitev..., v kateri ni bilo mogoče več dihati, izločili oziroma jo pobrali v svoja zavetišča, da bi se notranje pomladili in postavili svoje delo spet na ravne noge. Ali pa v tujino (in to ne vselej samo najbolj nadarjeni, ker največji talenti oziroma nekateri kujoni med njimi so se že znali tako ali drugače etablirati doma), kjer so želi uspehe, ki so bili v primeri z žetvijo na domačih njivah videti izredno uspešni, čeprav se ni zgodilo nič drugega, kot to, da so lokalne barve našega občutja šele v tuji zemlji, pod tujim nebom izpričale vso svojo nezgrešljivo identiteto (Če hočeš uspeti, moraš zdoma v svet, je govoril moj oče, ko je v domači vasi pustil šestnajst bratov in sestra.) Zdi se, da se Slovenci rojevamo z nagnjenji za duhovno, kreativno, tenkočutno, pogosto za odmišljeno in onstransko, lirično in feminilno očarljivost. V tem pogledu smo (brez nacionalne zaslepljenosti rečeno), izvoljeno ljudstvo. Mnoge reči, ki smo jih tako ustvarili, smo kot narod, rodovna skupnost, družba ali kot najbolj prodana gibanja nadvse spretno in naravno uporabljali tudi za orodja in orožje: enkrat kot smrtonosni strup za sovražnika, drugič kot zdravilno zelišče zase. (In marsikaj, če ne pretežno ustvarjenega prav v tem kontekstu ali izrazito samo zanj, bo ostalo ornamentalno geslo, zapisano le še na bankovcih in portalih – s tem se bo treba pač pomiriti, vsaka stvaritev ima svoj čas vplivanja.) Talentov in duhovnih dobrin se nam ne manjka, tako da lahko iz tega intelektualno – kreativnega rezervoarja še najmanj četrto stoletja zajemamo sodobnikom iz našega evropskega obližja. (Problem je samo v tem: ko jaz potegnem roko izza hrbta in rečem: »Poglej, kakšnega oslička sem naredil!«, mi moj sobesednik brž pokaže svojo v odgovor: »Jaz pa tegale volička!« Nobeden od naju nima v roki novčiča, s katerim bi odkupil ljubko stvarco. Vprašanja so komitenti. Še večji problem pa predstavlja za